

РОЗДІЛ IV. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Мазур В.В., магістрант 1-го року
підготовки, спеціальність «Право»

Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна»

Олійник О.М., старший викладач
кафедри бізнесу і права

Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4883-2055>

DOI: <https://doi.org/10.58521/2521-1390-2022-23-24-21>

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЄС ТА
УКРАЇНІ**

**MAIN ASPECTS OF ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY IN THE EU
AND UKRAINE**

Анотація: В цьому дослідженні розглядається природоохоронне законодавство України та його застосування на практиці, а також має на меті визначити основні проблеми, з якими воно стикається.

Ключові слова: природоохоронне законодавство, екологічна ситуація, екологічний злочин.

Abstract: This study examines protection of environmental legislation of Ukraine and its application in practice, and also aims to identify the main challenges it faces.

Keywords: environmental legislation, environmental situation, environmental crime.

Постановка проблеми. Сучасна екологічна ситуація в Україні має вкрай негативні характеристики. Про це свідчать часті нещасні випадки на виробництві, що показує неналежне дотримання суб'єктами господарювання, діяльністю яких є роботи з підвищеною небезпекою, вимог екологічного законодавства та ігнорування основ правил безпеки. Екологічний стан в Україні багато в чому визначається наявністю масштабної екологічної злочинності, яка не відображена в офіційній статистиці. Таким чином, аналіз статистичних даних про стан екологічної злочинності в Україні свідчить, що її частка в загальній структурі злочинності становить близько 0,3-0,5%. За останні 10 років, відносні показники екологічної злочинності зросли вдвічі: з 0,28 у 2012 р. до 0,57 у 2022.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У правовій літературі проблему

екологічної злочинності та її протидії досліджувалася в працях відомих вчених в галузі кримінології і кримінального права: О.Л. Дубовік, А.І. Долгової, А.М. Плешакова, Е.М. Жевлакова, В.М. Раднаєва та інших.

Питанням кримінально-правової охорони навколишнього середовища в Україні присвячено немало уваги в працях українських вчених: С.Б. Гавриша, В.К. Матвійчука, П. Мельника, І. Навроцького, Ю.С. Шемчушенко і деяких інших. Разом з тим, в дослідженнях наукових працівників, які займалися даною проблемою, залишилися недостатньо освітлені питання, які торкаються злочинної діяльності організованих угруповань в сфері екології.

Мета. Зважаючи на вказану проблематику, що порушується в статті, основною ціллю даного матеріалу – є висвітлення основних проблем та прогалин екологічного законодавства України та пошук шляхів наближення до екологічного права рівня ЄС.

Виклад основного матеріалу. До найпоширеніших видів екологічних злочинів належать злочини у сфері охорони рослин, злочини у сфері охорони тваринного світу та злочини в галузі охорони надр. За запасами бурштину Україна є одним із європейських лідерів. Українські компанії, які мають державні ліцензії на видобуток бурштину, щорічно видобувають близько чотирьох тонн цього мінералу. Однак насправді, це лише невеликий відсоток справжнього видобутку бурштину в Україні. Щороку незаконно видобувається до 300 тонн бурштину. Власне державні органи про це знають, однак жорсткий контроль не здійснюється.

Основні запаси бурштину в Україні зосереджені переважно на території Рівненської, Житомирської та Волинської областей. За даними Держлісагентства України, 3,5 тис. гектарів лісу вже пошкоджено через незаконний видобуток бурштину в цих регіонах.

Вищевказана ситуація склалася через те, що «Чорні копачі» не дотримуються технології видобутку та вимивають каміння бурштину мотопомпами, що призводить до руйнування дренажних каналів у підземних водах. Це призводить до катастрофічних наслідків, а саме, повне усунення можливості обігу підземних вод і в результаті мікрокліматичні зміни у цих регіонах.

Правоохоронці провели ряд перевірок, вилучили кілька кілограмів незаконно видобутого бурштину, відкрили кримінальне провадження, але вирішити проблему в глобальному не вдалося. Тепер, за незаконний видобуток бурштину в Україні, передбачено штраф до 10 тис. гривень або умовне покарання [5]. Наразі жодна з екологічних організацій чи активістів, які виступати за безпечне довкілля в Україні не досягли бажаного результату.

Перш за все тому, що немає необхідного та пристосованого до даних реалій екологічного законодавства та жорсткого контролю за ним. Впровадження екологічних стандартів ЄС є дуже важливим для України, не тільки через необхідність виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а й через нагальну потребу в прогресивних реформах і покращення стану довкілля [7].

Одна з реформ у сфері охорони навколишнього середовища має стосуватися

відповідальності за шкоду, яка завдана довкіллю. Підстави юридичної відповідальності, види покарань і стягнень необхідно змінити.

Юридична відповідальність має виконувати такі функції як:

- заохочувати громадян дотримуватися закону;
- повне відшкодування екологічної шкоди;
- профілактика нових порушень;
- покарання винних осіб.

Існує чотири класичні типи відповідальності: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна.

На даний час кримінальне законодавство України охоплює не всі екологічно небезпечні види діяльності, які воно повинно охоплювати. Хоча це дивно, оскільки Україна підписала Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, тому, вона взяла на себе зобов'язання передбачити ефективні покарання за таку діяльність. В той же час Кримінальний кодекс України не передбачає покарання за такі дії, хоча кодексом України про адміністративні правопорушення карається незаконна торгівля видами дикої флори і фауни, але максимальна санкція становить 215 неоподаткованих доходів громадян, що, без сумніву, є незначною санкцією [6].

Для порівняння, за кримінальним законодавством Нідерландів, максимальне покарання у випадку злочину проти дикої природи може включати позбавлення волі на 6 років, громадські роботи або штраф у розмірі 81 000 євро для фізичних осіб і 810 000 євро для корпорації. У разі вчинення правопорушення, яке є більш легким ніж злочин, максимальне покарання – тримання під вартою на строк до 1 року, громадські роботи або штраф у розмірі 20 250 євро для фізичних осіб і 202 500 євро для корпорацій.

Також, Кримінальне законодавство Нідерландів передбачає наступні санкції:

- закриття бізнесу на певний період часу;
- публікація судових рішень у певних журналах/газетах;
- заборона засудженому торгувати живими тваринами або утримувати живих тварин, як домашніх тварин [2].

Недоліком українського законодавства є недостатня юридична відповідальність суб'єктів адміністративних правопорушень. Кодекс про адміністративні правопорушення поширюється лише на фізичних осіб і як наслідок, передбачає лише незначні санкції.

Штрафи за екологічні правопорушення відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення можуть бути встановлені від 1700 грн. і тому є непомітними. У деяких сферах адміністративна відповідальність юридичних осіб передбачена спеціальними законами (наприклад, за несплату податків). Однак, адміністративна відповідальність юридичних осіб за порушення природоохоронного законодавства не передбачена.

Державна екологічна інспекція України відповідно до законодавства має право

на тимчасове припинення діяльності підприємств. Однак цей механізм не працює, хоча може бути дуже ефективним у захисті навколишнього середовища. Припинення діяльності підприємства можливе за законодавством України лише за рішенням суду, в той час як зупинення діяльності підприємства – за рішенням контролюючого органу є нормальною практикою європейських країн.

Методика розрахунку екологічної шкоди є недосконалою. Кількість та масштаб збитків у більшості випадків недооцінені і не покривають реальних витрат, необхідних для відновлення попереднього стану навколишнього середовища. В Україні відсутні механізми використання коштів, зібраних як компенсація за шкоду, завдану довкіллю, або для відновлення природного об'єкта, якому заподіяно шкоду. У кращому випадку ці кошти потрапляють у Державний фонд охорони навколишнього середовища і використовуються на природоохоронні заходи, але ні в якому разі не для компенсації відновлення пошкодженого природного об'єкта. Законодавча база не стимулює правопорушників до правомірної поведінки, оскільки їм набагато легше заплатити штраф. Санкції статей мають бути переглянуті і повинні відповідати розміру завданої шкоди, а штрафи повинні бути спрямовані на компенсацію пошкодження.

Європейський Союз поступово розробив свою законодавчу базу для допомоги і належного застосування правил захисту навколишнього середовища.

Одним із найважливіших інструментів ЄС щодо екологічних злочинів є Директива 2008/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради захисту навколишнього середовища (Директива про екологічні злочини). Ця директива зобов'язує Держави-члени ЄС карати за перелічені екологічні правопорушення «ефективно, пропорційно та переконливо».

Загальна мета Директиви про екологічну відповідальність 2004/35/ЄС полягає у застосуванні загальних, юридично обов'язкових стандартів ЄС, спрямованих на зменшення шкоди природним ресурсам.

Ця директива встановлює структуру екологічної відповідальності, яка дозволяє запобігти та усунути шкоду навколишньому середовищу ще до моменту вчинення безпосереднього злочину суб'єктами господарювання. Також, цей документ має на меті гарантувати, що фінансові наслідки аварій, які завдали шкоди навколишньому середовищу, будуть відшкодовуватися відповідальними за це особами, а не державними органами.

В Україні більшість санкцій законів пов'язаних з господарською діяльністю, передбачають компенсацію шкоди внаслідок забруднення навколишнього середовища, але вони недостатні для забезпечення запобігання та ліквідація шкоди, заподіяної довкіллю.

Саме тому, в Україні необхідно переглянути штрафи за забруднення навколишнього середовища. У сфері промислового виробництва повинен ефективно діяти принцип «забруднив - плати». Наразі система штрафів в Україні не перешкоджає фізичним і юридичним особам забруднення водних об'єктів. У країнах ЄС створено ефективні інструменти для оповіщення та реєстрації шкоди

навколишньому середовищу через створення загальнодоступного національного реєстру інцидентів (дана технологія оповіщення була запроваджена в Польщі) [11].

Україна має використати цей досвід. На прикладі країн ЄС в Україні має бути запроваджена інформаційна система запобігання та ліквідації екологічної шкоди.

Інформаційна система запобігання та ліквідації екологічної шкоди має містити таку інформацію:

а) тип шкоди, заподіяної навколишньому середовищу або її безпосередня загроза, місце і дата заподіяння шкоди чи загроза її виникнення, її обсяг;

б) повне найменування та адреса суб'єкта;

в) здійснені профілактичні та відновлювальні дії, включаючи заходи щодо зменшення шкоди навколишньому середовищу, їх результати.

г) обсяг витрат на профілактичні заходи та розмір витрати на відновлювальні заходи:

- понесені суб'єктом господарювання;
- на страхування шкоди;
- з державного бюджету;

д) стан навколишнього середовища та назви державних органів та організацій де можна отримати інформацію, необхідну для визначення стану довкілля, а також іншу інформацію про навколишнє середовище [7].

В Україні також доцільно було б запровадити інститут екологічного страхування, оскільки окремі наслідки нещасних випадків можуть мати глобальні наслідки, а витрати на їх усунення настільки великі, що навіть прибуткове підприємство не може покрити їх. Вирішити це може інститут екологічного страхування випадків. Що стосується громадянського суспільства, то в ЄС останні законодавчі розробки (співпраця юристів та санепідеміологів) дали приватним особам низку прав, що стосуються сфери застосування екологічного права [9].

У 1978 р. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував визнавати юридичних осіб відповідальними за екологічні злочини. У 1985 році ця рекомендація була підтверджена Конгресом ООН, який був присвячений профілактиці злочинності та поведінки з правопорушниками.

Таким чином, питання визнання юридичних осіб, такими, що підпадають під кримінальну юрисдикцію отримало визнання на міжнародному рівні та в законодавстві окремих держав. Прихильники встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб підтверджують свою позицію тим фактом, що шкода, яку завдають юридичні особи вчиненням деяких видів злочинів, наприклад екологічні злочини, часто не збігається з тими санкціями, які застосовуються до них за іншими видами юридичної відповідальності, та з розмірами штрафних санкцій, які можуть бути застосовано до фізичної особи за цей вид злочину.

Головний аргумент противників встановлення кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб – це неможливість співіснування традиційних кримінально-правових принципів вини та особистої відповідальності. Кримінальна відповідальність юридичних осіб не відповідає принципам:

- персональності винни;
- індивідуалізації юридичної відповідальності ;
- покарання;

Проте, якщо звернутися до практики зарубіжних країн з цього питання, можемо побачити, що в кримінальному законодавстві інститут кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб отримав належне закріплення.

Наприклад, у Кримінальному кодексі США відповідальність корпорацій, некорпоративних асоціацій та окремих осіб, передбачається, якщо вони діють або повинні діяти у власних інтересах. Достатня кількість держав, які належать не тільки до англо-американських правових систем (США, Великобританія, Канада), а й до континентальної правової системи (Нідерланди, Франція, Данія, Швейцарія, Бельгія, Румунія, Словенія, Туреччина) передбачають можливу кримінальну відповідальність юридичних осіб. Найпоширеніша кримінальна санкція, яка може бути застосована до корпорації - це штраф.

У Великій Британії кримінальна відповідальність юридичних осіб ідентифікується з її керівним органом, оскільки саме він її представляє і контролює діяльність. Водночас юридична особа не може відповідати за злочини, які вона не в змозі вчинити, наприклад, вбивство. Також вона не несе відповідальності в тих випадках, коли покарання, наприклад тримання під вартою, не може бути виконаним.

Кримінальний кодекс Франції передбачає відповідальність юридичних осіб за широким колом злочини, у тому числі створення ситуацій, небезпечних для оточуючих.

Останні зміни до Кримінального кодексу України передбачили можливість застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб. Проте коло злочинів, за які такі заходи можуть бути застосовані до юридичних осіб обмежені, а екологічні злочини – не включені до цього списку. З нашої точки зору, це упущення, яке потрібно виправити.

До юридичних осіб можуть бути застосовані додаткові штрафи, які не можуть бути застосовані до фізичних осіб, наприклад:

- великі штрафи;
- припинення діяльності юридичної особи.

В контексті юридичної відповідальності за екологічні злочини для юридичних осіб, можна передбачити обов'язок усунути забруднення, що матиме значний вплив для подолання наслідків екологічного злочину.

Висновки. Природоохоронне законодавство України недостатньо підготовлене для забезпечення запобігання та усунення шкоди, заподіяної довкіллю, і не встановлює дієвої системи контролю. Штрафи за невиконання (неналежне виконання) відповідних вимог є занадто малими і не виконують своїх функцій. Також, є необхідним запровадження інституту екологічного страхування. Це може допомогти подолати наслідки аварій, які спричинили масштабне забруднення навколишнього середовища.

На прикладі країн ЄС повинна бути прийнята національна автоматизована інформаційна система запобігання та ліквідації екологічної шкоди.

Якщо Україна хоче стати членом Європейського Союзу і діяти відповідно з європейськими стандартами необхідно запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб, як і значна частина європейських держав.

Список використаних джерел

1. Асоціація «Справедливість та довкілля». Система екологічної відповідальності ЄС. 2015. URL: http://www.justiceandenvironment.org/fileadmin/user_upload/Publications/2015/J_E_ELD_proposals_final.pdf

2. Генеральне управління внутрішньої політики. Злочин проти дикої природи в Нідерландах. Поглиблений аналіз для Комітет ENVI. 2016. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578957/IPOL_IDA\(2016\)578957_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578957/IPOL_IDA(2016)578957_EN.pdf)

3. Гулак О., Дубчак Л., Ярмоленко І., Янчук Я. Співробітництво України та Європи Союз в екологічній сфері: напрями та перспективи. *Європейський журнал сталого розвитку*. 2019. Том 8. № 1. С. 22-30

4. Гутьєррес-Фонс, Х.А., Ленартс, К. (2011). Загальна система охорони навколишнього середовища ЄС. *Щорічник європейського права*. 2011. Т. 30. № 1. С. 3-41

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 25-26. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

7. Ладиченко, В., Головка, Л. Реалізація Європейської екологічної політики в Україні: Проблеми і перспективи. *Європейський журнал сталого розвитку*. 2017. Т. 6. № 3. С. 333-339.

8. Ладиченко В., Яра О., Головка Л., Середюк В. Управління підземними водами в Україні та ЄВРОПА. *Європейський журнал сталого розвитку*. 2019. Т. 8. № 1. С. 31-39

9. Хадеманн-Робінсон, М. Виконання законодавства Європейського Союзу про навколишнє середовище: правові проблеми та виклики. Лондон: Routledge. 2015

10. Хедеманн-Робінсон, М. Екологічні інспекції та ЄС: забезпечення ефективної ролі для національної союзно-правової бази. *Транснаціональне екологічне право*. 2017. № 6 (1). С. 31-58.

11. Яра О., Улютіна О., Головка Л., Андрущенко Л. Водна рамкова директива ЄС: Виклики та перспективи впровадження в Україні. *Європейський журнал сталого розвитку*. 2018. Т. 7. № 2. С. 175-182.